

تاریخچه‌ی ترجمه‌ی قرآن به روسی و مقایسه‌ی کوتاه ترجمه‌های موجود

دکتر محسن شجاعی^۱

(صفحه: ۶۷ - ۱۰۰)

تاریخ دریافت: ۹۱/۲/۲۰

تاریخ پذیرش: ۹۱/۴/۴

چکیده

آغاز ترجمه‌ی قرآن کریم به زبان روسی سده‌ی ۱۸/۱۲ق است. در آن زمان مترجمان از ترجمه‌های قرآن به زبان‌های اروپایی استفاده می‌کردند. اما در سده‌ی ۱۹ م ترجمه‌ی قرآن به روسی از متن اصل عربی آغاز شد. همه‌ی این ترجمه‌ها با وجود کاستی‌هایی که در مقاله با آوردن نمونه برشمرده می‌شود، در روشن نمودن تصویر قرآن در ذهن مردم روسیه نقشی مثبت داشته‌اند. در سال‌های حکومت شوروی تنها یک ترجمه، از کراچکوفسکی، منتشر شد که همچنان اعتبار علمی خود را حفظ کرده است. در دوران پسا شوروی ترجمه‌های روسی قرآن غالباً توسط مترجمان مسلمان انجام گرفته است. در این مقاله تاریخچه‌ی این ترجمه‌ها و برخی نقاط ضعف و قوتشان ارائه شده است. در پایان مقایسه‌ای کلی از ترجمه‌های روسی انجام گرفته در دوره‌ی پسا شوروی به دست داده شده و ملاحظات دربارہ‌ی برخی مقالات فارسی مربوط به این حوزه بیان می‌شود.

کلید واژه‌ها: قرآن، ترجمه‌های قرآن، ترجمه‌های قرآن به روسی.

۱. استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، رشته مترجمی زبان روسی، تهران- ایران.

مقدمه (طرح مسأله)

در بسیاری از پژوهش‌های مربوط به قرآن و ترجمه‌های آن به روسی که در روسیه انجام گرفته است، به این نکته اشاره می‌شود که پیشینه‌ی ترجمه‌ی قرآن به روسی بخش ویژه‌ای را نه تنها در خاورشناسی روسیه، بلکه در تاریخ فرهنگ روسیه به خود اختصاص داده است. این ادعایی درست است که دلائل چندی پشتوانه‌ی آن‌اند: نخستین آن قدمت پذیرش اسلام در روسیه است که برخلاف باور عمومی که آن را به بعد از حمله‌ی مغول منسوب می‌دانند، برپایه‌ی سفرنامه‌ی ابن فضلان به تاریخ ۱۶ ماه مه ۹۲۲م باز می‌گردد (رک: یونسوا که داستان دقیق یافت شدن نسخه‌ی منحصر به فرد این سفرنامه، مشهور به «نسخه‌ی مشهد» را نیز از زبان احمد زکی ولیدی طوغان شرح می‌دهد). دیگری افزوده شدن به شمار مسلمانان روسیه است پس از تسخیر قفقاز شمالی در نتیجه‌ی دوره‌ی نخست جنگ‌های ایران و روس (۱۸۰۴-۱۸۱۳ م) و عقد عهدنامه‌ی گلستان و نیز تسخیر قفقاز جنوبی و خان‌نشین‌های مسلمان باکو، شیروان، تالش، نخجوان در نتیجه‌ی دوره‌ی دوم جنگ‌های ایران و روس (۱۸۲۶-۱۸۲۸ م) و عقد عهدنامه‌ی ترکمانچای از یک سو و تحت‌الحمايه نمودن خانات ماوراءالنهر از نیمه‌ی دوم سده‌ی ۱۹ میلادی از سوی دیگر. سوم مراوده‌ی دیرین روس‌ها با همسایگان مسلمانشان در خاور و جنوب خاوری (قزاقستان و خانات ماوراءالنهر)، در جنوب (تاتارهای آستراخان و ترکمن‌ها) و در جنوب غربی (قفقاز، ایران و عثمانی). هم از این رو در طی چندین سده هرگونه بحث و بررسی دانشمندان روس درباره اسلام و قرآن رابطه‌ی ویژه‌ای با جامعه‌ی روسیه و مراودات آن با همسایگان مسلمانش داشته است. نمونه‌ی این رابطه چاپ نخستین قرآن عربی در روسیه در زمان کاترین دوم بلافاصله پس از الحاق کریمه‌ی مسلمان‌نشین به این کشور

تاریخچه‌ی ترجمه‌ی قرآن به روسی و مقایسه‌ی کوتاه ترجمه‌های موجود..... ۶۹
 است (رک: صفحات بعد).

اما آشنایی با قرآن به طور خاص در روسیه در سده‌ی ۱۸م آغاز شد، هنگامی که به ابتکار پتر کبیر یکی از شخصیت‌های فرهنگی مشهور آن زمان، به نام پیوتر واسیلی‌یویچ پوسنیکوف، نخستین ترجمه از قرآن را انجام داد که در سال ۱۷۱۶م با عنوان «قرآن محمد ص» یا «قانون عثمانی»^۱ به چاپ رسید (رک: کراچکوفسکی (3) 177-178 بلیایف، ۳). ترجمه‌ی پوسنیکوف در میان صاحب‌نظران روس ترجمه‌ی موقّعی به شمار نمی‌آید. یکی از دلایل این عدم موقّیت شاید آن باشد که متن مرجع پوسنیکوف نه متن عربی قرآن، بلکه ترجمه‌ی فرانسوی آن بود که در سال ۱۶۴۷م آندره دوریه^۲ (۱۵۸۰-۱۶۶۰م) به انجام رسانده بود و طرفه آن که همین ترجمه‌ی فرانسوی باز منبع دو ترجمه‌ی دیگر به زبان روسی قرار گرفت که آن‌ها نیز در سده‌ی ۱۸م به چاپ رسیدند (همو، ۱۷۶ بب). از این دو ترجمه، آن که بعدتر در ۱۷۹۰م منتشر شد، از آن میخائیل ایوانوویچ ویریوفکین، ادیب برجسته‌ی نیمه‌ی دوم سده‌ی ۱۸م است. ترجمه‌ی ویریوفکین که از نظر ادبی ارزش فراوانی دارد، منبع اصلی شاعر بزرگ روس، آلکساندر سرگی‌یویچ پوشکین، در خلق اثر مشهور وی به نام «تقلیدهایی از قرآن»^۳ قرار گرفت (رک: کاشتالیوا، 180-181، بلیایف ۳). دو سال بعد در سال ۱۷۹۲م در سن پترزبورگ ترجمه‌ای از قرآن به منصفی ظهور می‌رسد که توسط آلکسی واسیلی‌یویچ کالماکوف از روی ترجمه‌ی نسبتاً خوب انگلیسی جورج سیل^۴ (۱۶۹۷-۱۷۳۶م) انجام گرفته بود.

1 Алкоран о Магомете или закон турецкий

2 AndreDuRyer

۳. مجموعه اشعار «تقلیدهایی از قرآن» اثری است که در فضای قرآن نوشته شده و دربردارنده‌ی اقتباس‌های آزاد و پرشماری از سوره‌های گوناگون قرآن است. در این مجموعه به جای پیامبر اسلام (ص) که قرآن خطاب به اوست، اشعار یک پیامبر شاعر نمود می‌یابد.

4. George Sale

۷۰ صحیفه مبین، شماره ۵۰، پاییز و زمستان ۱۳۹۰

کمی پیش از آن نیز در سن پتربورگ در سال ۱۷۸۷م برای نخستین بار متن عربی قرآن به چاپ رسیده بود. متن این قرآن که توسط مسلمانی به نام ملّا عثمان اسماعیل تهیه شده بود، به فرمان کاترین دوم و با حروفی که اختصاصاً برای قرآن ریخته‌گری شده بود، همراه با توضیحات ملّا عثمان اسماعیل به چاپ رسید. طرح قالب حروف عربی را خود ملّا عثمان که از معروف‌ترین خوش‌نویسان آن دوره بوده، تهیه نموده بود. حروف چینی و تصحیح متن را نیز باز مسلمان دیگری به نام قربان‌علی اسحاقوف انجام داده بود. قرآن کاترین یا صحیح‌تر، قرآن ملّا عثمان اسماعیل، در یک فاصله‌ی زمانی کوتاه، یعنی تا سال ۱۷۹۸م، پنج بار تجدید چاپ شد. قرآن‌های معروف قازان نیز که بعدها منتشر شدند، از روی همین چاپ نسخه‌برداری می‌شدند (رضوان (2)).

در نیمه‌ی دوم سده‌ی ۱۹م ترجمه‌ای از قرآن که توسط ک. نیکالایف از روی ترجمه‌ی فرانسوی خاورشناسی به نام بیبرشتین - کازیمیرسکی انجام گرفته بود، به چاپ رسید که چندین بار تا آغاز سده‌ی ۲۰ منتشر شد.

همان‌گونه که بلیایف و گریازنیویچ نوشته‌اند (بلیایف، ۴) در کل می‌توان گفت که همه‌ی این ترجمه‌ها ویژگی «اطلاع‌رسانی» داشتند و فاقد ارزش علمی بودند، زیرا توسط غیرمتخصصان و از روی ترجمه‌های موجود در زبان‌های اروپایی انجام شده بودند و نه از روی متن اصلی عربی. این ترجمه‌های اروپایی نیز همیشه ترجمه‌های معتبری نبودند. از سوی دیگر با ترجمه‌ی قرآن از زبان‌های اروپایی به تدریج مجموعه‌ای از اصطلاحات رایج در میان مترجمان اروپایی وارد ترجمه‌های روسی قرآن می‌شد. با این حال ترجمه‌های یادشده نقش مثبت خود را نیز داشتند و این امکان را به جامعه‌ی روسیه دادند تا بی واسطه با کتاب آسمانی مسلمانان آشنا شوند و بدین طریق تصورات خود را از این کتاب تصحیح نمایند، تصوراتی که به گفته‌ی تصحیح‌کنندگان چاپ نخست ترجمه‌ی کراچکوفسکی «گاه نابخردانه» بود (همانجا).

تاریخچه‌ی ترجمه‌ی قرآن به روسی و مقایسه‌ی کوتاه ترجمه‌های موجود..... ۷۱

در سال‌های هفتاد سده‌ی ۱۹م دو ترجمه از قرآن تقریباً به طور همزمان، اما مستقل از یکدیگر و این بار از اصل عربی انجام شد. مترجم نخستین آن‌ها که در سال ۱۸۷۱م انجام گرفت، ژنرال دمیتری نیکالایویچ باگوسلافسکی (۱۸۲۶ - ۱۸۹۳م)، مأمور ضابط شیخ شامل^۱ هنگام اقامت او در کالوگا بود که آموزش‌های اساسی در خاورشناسی دیده بود و سال‌های زیادی را نیز در نمایندگی دیپلماتیک روسیه در استانبول گذرانده بود (کراچکوفسکی). ترجمه‌ی دوم که در ۱۸۷۸م منتشر شد، متعلق به گوردی سمیونویچ سابلوکوف (۱۸۰۴ - ۱۸۸۰م)، خاورشناس و مسیونر معروف اهل قازان بود. انتشار این ترجمه که در زمان خود یک حادثه‌ی بزرگ علمی به شمار آمد، دو بار در سال‌های ۱۸۹۴ و ۱۹۰۷م همراه با متن عربی تکرار شد، اما باز هم به سرعت نایاب شد. دو تن از بزرگ‌ترین صاحب‌نظران این حوزه، ویکتور رامانویچ روزن (بارون روزن) و ایگناتی یولیانوویچ کراچکوفسکی، از این ترجمه که در طول یکصد سال پس از آن به نیازهای علمی و پرسش‌های جامعه‌ی روسیه پاسخ می‌داد، استقبال نمودند (کراچکوفسکی، ۲۹۶، ۳۰۰).

در کل می‌توان گفت که خاورشناسان روس در ترجمه‌ی روسی قرآن بیش از جنبه‌ی دینی و الهی این کتاب به ارزش تاریخی و ادبی آن توجه داشته‌اند. آنان یکی از ارزش‌های ادبی قرآن را در آن می‌دانستند که این کتاب نخستین اثر ادبی منشور در زبان عربی بوده است، زیرا پیش از قرآن نشر عربی منحصر به پاره‌ای فرمان‌ها، پیمان‌های صلح در میان قبائل و مانند این‌ها می‌شد. به زعم خاورشناسان روس برای فهم پیچیدگی‌های قرآن لازم بود تا ویژگی‌های اقتصادی

۱. (۱۷۹۹-۱۸۷۱م) سومین امام داغستان و چچن و رهبر قیام کوه‌نشینان قفقاز بر ضد روسیه‌ی تزاری که در سال ۱۸۵۹م اسیر شد و به کالوگا، شهری نزدیک مسکو، تبعید گردید. در سفر حج از دنیا رفت و گویا در مدینه در کنار قبر عباس(ع)، عموی پیامبر (ص)، مدفون است.

۷۲ صحیفه مبین، شماره ۵۰، پاییز و زمستان ۱۳۹۰

جامعه‌ی جزیره‌ی العرب آن دوران، آئین‌ها و باورها و فولکلور عربی به گونه‌ای عمیق بررسی گردد. به عنوان نمونه پیوتر آفاناسیویچ گریازنیویچ در مقدمه‌ی چاپ دوم ترجمه‌ی کراچکوفسکی می‌گوید: «او [پیامبر (ص)] به گونه‌ای مداوم به این زمینه‌ی فرهنگی و باورها رجوع می‌نمود. هم او و هم آنان که به سخنان او گوش فرا می‌دادند، به این موارد اشاره داشتند. هم قبیله‌ی ای‌های محمد (ص) به برخی از داستان‌های پندآمیز و مثل‌های او پاسخ می‌دادند: «این‌ها افسانه‌های پیشینیان است»، «این را ما از دیگران نیز شنیده‌ایم». در دسترس نبودن این فولکلور [که در این پاسخ‌ها بدان اشاره می‌شود]، درک و ترجمه‌ی بسیاری از مواضع قرآن را دشوار می‌سازد» (گریازنیویچ، ۶). این سخن گریازنیویچ اشاره‌ای است به آیاتی مانند آیات زیر که در آن‌ها «اساطیرالأولین» در روسی گاه به «افسانه‌های مردمان قدیم» "сказки древних" ترجمه شده (سوره‌ی الأحقاف، آیه‌ی ۱۷ در ترجمه‌ی کراچکوفسکی) و گاه به «افسانه‌های پیشینیان» "сказки первых" (سوره‌ی مطففین، آیه‌ی ۱۳ در همان ترجمه): «إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ».

«و [او] گوید این جز افسانه‌های پیشینیان نیست (سوره‌ی الأحقاف،

Он говорит: "Ничто это, как сказки древних!"» (۱۷)

«وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَّكُمَا أَتَعِدَايَنِي أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَفْغِيَانِ اللَّهَ وَبَلَّكَ ءَامِنٌ إِنْ وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٧﴾ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ: که چون آیات ما بر او خوانده

۱. در این جا و بعد در ترجمه‌ی فارسی عبارات و آیات قرآنی از ترجمه‌ی بهاءالدین خرمشاهی (قرآن کریم، ۱۳۷۸ش) استفاده شده است. عدد آیات نیز که در ترجمه‌های روسی قرآن متفاوت است، از روی همین ترجمه یک‌دست شده است.

تاریخچه‌ی ترجمه‌ی قرآن به روسی و مقایسه‌ی کوتاه ترجمه‌های موجود..... ۷۳

شود، گوید افسانه‌های پیشینیان است (المطفّین، ۱۳).

Когда читают ему Наши знамения, он говорит:

"Сказки первых!"

ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی که به نظر خاورشناسان روس در فهم و ترجمه‌ی قرآن باید مدّ نظر قرار گیرد، آن است که «قرآن در مرز دو دوره از تاریخ عربستان نازل شد: دوره‌ی گذار از جامعه‌ی قبیله‌ای به جامعه‌ای طبقاتی که با تغییرات عمیق در جهان‌بینی اعراب همراه بود» (گریازنیویچ ۵؛ نیز رک: برزگر، مقاله). به نظر این خاورشناسان (به عنوان نمونه، رک: کلیموویچ ۱۱-۱۲) ظهور اسلام و تغییرات گسترده‌ی پس از آن باعث شد بسیاری از نمادها و مقدّسات مردمان جامعه‌ی قبیله‌ای عربستان آن روزگار برای همیشه از دسترس فهم ما دور بماند و این نکته نیز بر دشواری فهم قرآن می‌افزاید، چرا که در قرآن اشارات بسیاری به آداب نادرست دوران جاهلیت شده است. بسیاری از این نمادها و باورها حتی از دو سه سده پس از اسلام نیز دیگر نامفهوم بودند؛ دلیل این ادّعا ظهور تفسیرهای سنگین و پرجمعی مانند تفسیر طبری است که بدون آن‌ها فهم قرآن اگر نه ناممکن، دست کم بسیار دشوارتر می‌گردید. به زعم خاورشناسان روس برای فهم قرآن حتی شمّ زبانی نیز به تنهایی کافی نخواهد بود، زیرا ظهور اسلام باعث نوعی گسستگی فرهنگی در جامعه‌ی عربستان شد: اسلام اساساً نفسی فرهنگ بت‌پرستی را دنبال می‌نمود، از این رو انتقال مبانی معنوی این فرهنگ مختل شد و زبان نیز تغییر نمود.

به هر رو هرچند در تمام دوران هفتاد ساله‌ی حکومت شوروی تنها یک ترجمه از قرآن منتشر شد که به نظر بسیاری، ترجمه‌ی علمی و مورد استنادی نیز هست (رک: پائین‌تر: ترجمه‌ی کراچکوفسکی)، امّا پس از فروپاشی اتّحاد شوروی چندین ترجمه‌ی روسی از قرآن منتشر شده است. اکثریت عمده‌ی ترجمه‌های نوین

۷۴ صحیفه مبین، شماره ۵۰، پاییز و زمستان ۱۳۹۰

قرآن به روسی همگی یک ویژگی مشترک دارند که آن‌ها را از ترجمه‌های پیشین متمایز می‌سازد و آن هم انجام این ترجمه‌ها توسط مترجمان مسلمان است. بی‌فایده نیست اگر بدین نکته نیز توجه شود که هرچند ترجمه‌ی قرآن به روسی توسط مترجمان مسلمان در نگاه نخست مزیت به شمار می‌رود، اما با توجه به گرایش‌های گوناگون نسبت به قرآن و رویکردهای متفاوت در فهم و ترجمه و تفسیر آن در میان مسلمانان، شاید ترجمه و تفسیرهای انجام‌شده توسط غیرمسلمانان را نیز بتوان جالب توجه به شمار آورد. این نکته‌ای است که حتی یکی از مترجمان مسلمان قرآن به روسی خود بدان اذعان نموده است (پوروخووا (پورخوا) ۸-۹). از این نگاه نقد و بررسی ترجمه و تفسیرهای قرآن را که توسط غیرمسلمانان انجام شده، می‌توان یکی از حوزه‌های پویای قرآن‌پژوهی به شمار آورد.

ترجمه‌های روسی قرآن از مترجمان مسلمان عبارتند از ترجمه‌های والریسا (ایمان) پوروخووا، محمد نوری عثمانوف، المیر قلسی‌یف و ابوعادل. ترجمه‌ی معروف به «المنتخب» نیز از روی تفسیری انجام شده که در دانشگاه الازهر مصر تألیف شده است، اما مترجم یا مترجمان آن معرفی نشده‌اند. نکته‌ی جالب توجه در این ترجمه‌ها آن است که اکثر آن‌ها از استفاده از عنوان «ترجمه» صرف خودداری نموده‌اند و غالباً ترکیب روسی перевод смыслов به معنی «ترجمه‌ی مفاهیم» را در عنوان ترجمه‌ی خود به کار برده‌اند. شاید به این ترتیب به نوعی ناگزیر بودن افزایش‌های گاه پرشمار را در ترجمه‌های خود توجیه می‌کنند. در زیر توصیف ترجمه‌های روسی کل قرآن که مستقیماً از عربی انجام گرفته‌اند، با ذکر مواردی از ویژگی‌های آن‌ها می‌آید. ترجمه‌ها به ترتیب زمان انتشارشان معرفی می‌شوند.

بررسی ترجمه‌های روسی انجام گرفته از متن اصل عربی

(۱) ترجمه‌ی باگوسلافسکی (۱۸۷۱م)

تاریخچه‌ی ترجمه‌ی قرآن به روسی و مقایسه‌ی کوتاه ترجمه‌های موجود..... ۷۵

دمیتری نیکالایویچ باگوسلافسکی ژنرال ارتش تزاری و دانش‌آموخته‌ی دانشکده‌ی زبان‌های شرقی دانشگاه سن پترزبورگ بود. از سال ۱۸۷۰م در اداره‌ی دیپلوماتیک روسیه در استانبول خدمت می‌کرد. در همین دوره به ترجمه‌ی آثار ادبی از زبان‌های عربی، فارسی و ترکی به فرانسوی و روسی می‌پرداخت. ترجمه‌ی باگوسلافسکی، همان‌گونه که پیش‌تر گفته شد، نخستین ترجمه‌ی قرآن به روسی است که مستقیماً از متن عربی صورت گرفته است. باگوسلافسکی در ترجمه‌ی خود کوشیده است تا بدون وابستگی به رأی و تفسیر مترجمان اروپایی قرآن، خود با تکیه بر متن عربی و منابع اسلامی ترجمه را به انجام رساند (باگوسلافسکی، مقدمه). او در مقدمه‌ای که بر ترجمه‌ی خود نگاشته، فروتنانه می‌آورد: «از [ذکر] نظرات و توضیحات انتقادی خود به کل چشم پوشیدم، زیرا پس از آثار علمی صادقانه‌ی انتشار یافته در این حوزه، مانند آثار کازین د پرسوال^۱، و. میور^۲، اشپنگر^۳، گ. وایل^۴ و نولدکه^۵، بسیار خودخواهانه خواهد بود که فکر کنم نکته‌ی تازه و اصیلی در این‌جا می‌توانم بیان نمایم. من تنها به انتشار ترجمه‌ی دقیق و تا حد امکان تحت‌اللفظی قرآن از اصل عربی بسنده می‌کنم و توضیحاتی را می‌آورم که از زبان ترکی و از کتاب معاقب که سال گذشته [یعنی سال ۱۸۷۰م] در قسطنطنیه توسط اسماعیل فرخ افندی منتشر شد، نقل شده است». این ترجمه هرچند از نظر ادبی ترجمه‌ی درخشانی است، اما از آن‌جا که تا سال ۱۹۹۵م منتشر نشده بود، رواج چندانی نیافت.

(۲) ترجمه‌ی سابلوکوف (۱۸۷۸م)

-
1. Caussin de Perceval
 2. W. Muir
 3. Spenger
 4. G. Weil
 5. Noeldeke

۷۶ صحیفه مبین، شماره ۵۰، پاییز و زمستان ۱۳۹۰

ترجمه‌ی سابلوکوف نخستین ترجمه‌ی منتشرشده‌ی قرآن به زبان روسی است که مستقیماً از عربی ترجمه شده بود. گوردی سمیونویچ سابلوکوف، اهل قازان (تاتارستان) در خانواده‌ی یک کشیش ارتدکس به دنیا آمد و استاد مدرسه‌ی مذهبی در ساراتوف (در شمال شرقی آستراخان) بود. ترجمه‌ی او در مقایسه با ترجمه‌های روسی پیش از او با مفاهیم قرآن و متن عربی تناسب بیشتری دارد. زیرا ترجمه‌های روسی (جدا از ترجمه‌ی باگوسلافسکی که در بالا آمد) پیش‌تر از زبان دیگری انجام می‌شد و نه به طور بی‌واسطه از متن عربی قرآن. اما با گذشت زمان و پیشرفت خاورشناسی در روسیه به تدریج کاستی‌های این ترجمه نمودار شد. برای عربی‌دان‌ها عدم دقت متن آشکار گردید که نمونه‌ی آن را می‌توان در ترجمه‌ی نام سوره‌ی نساء دید که سابلوکوف، بر خلاف همه‌ی ترجمه‌های روسی قرآن که آن را به *ЖЕНЩИНЫ* به معنای «زنان» ترجمه کرده‌اند، نام این آیه را به *ЖЁНЫ* ترجمه نموده که معنای اوّل آن در روسی به معنای «زوجات، همسران (زن)» به کار می‌رود. این کلمه در معنای دوم خود که دیگر منسوخ و کهنه شده، آن هم با ابهامی بحث‌برانگیز، معنای «زنان» در مفهوم کلی آن را می‌رساند. در واقع هیچ یک از مترجمان بعدی واژه‌ی دوپهلوی *ЖЁНЫ* را برای ترجمه‌ی عنوان سوره‌ی نساء به کار نبرده‌اند.

برای غیر متخصصان نیز زبان روسی که سابلوکوف به کار برده بود و آکنده از واژه‌های بسیار کهن و منسوخ روسی بود، خواندن متن را دشوار می‌نمود. در ترجمه‌ی برخی آیات به قدری ابهام وجود داشت که آرام آرام این پرسش مطرح شد که آیا خود مترجم آنچه را که در ترجمه قصد بیان آن را داشته، می‌فهمیده است یا نه؟ برخی از خاورشناسان روس نقص جدّی ترجمه‌ی سابلوکوف و نیز ترجمه‌ی باگوسلافسکی و کلاً ترجمه‌هایی که در اروپای غربی در سده‌ی ۱۹م و آغاز سده‌ی ۲۰م انجام گرفته بود در آن می‌دانند که در آن‌ها مترجم در فهم متن

تاریخچه‌ی ترجمه‌ی قرآن به روسی و مقایسه‌ی کوتاه ترجمه‌های موجود..... ۷۷

قرآن منظماً از مفسران مسلمان پیروی کرده است که اندیشه‌ها و مفاهیم شکل-
گرفته در طول سده‌های پس از نزول قرآن را در تفسیرهای خود گنجانده‌اند (برای
نمونه رک: بلیایف، ۵).

افزون بر این‌ها سابلوکوف در ترجمه‌ی خود از عباراتی استفاده کرده که خاصّ
متون مسیحی است و در فرآیند ترجمه‌ی تورات و انجیل در زبان روسی شکل
گرفتند. این‌گونه عبارات می‌توانند در خواننده‌ی نه چندان آگاه، تصوّراتی را به
وجود آورند که از اندیشه‌ی اسلامی بسیار دور است. آوردن یکی دو نمونه این
مدّعا را بیشتر ثابت می‌کند:

«وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ» (البقرة،
۴). «و کسانی که به آنچه بر تو نازل شده است و آن چه پیش از تو فرو فرستاده
شده است، ایمان دارند و هم آنان به آخرت یقین دارند».

سابلوکوف

Тем, которые веруют в то, что свыше ниспослано тебе, и в то, что ниспослано было прежде тебя, и с уверенностью чают будущей жизни.

کلمه‌ای که در متن روسی برجسته شده، ترجمه‌ی باور داشتن است. اما
سابلوکوف برای بیان این معنا از فعلی استفاده نموده که در معروف‌ترین فرهنگ
زبان روسی امروز، معروف به فرهنگ اوژیگوف و شودووا (اوژیگوف و
شودووا) و نیز در فرهنگ چهار جلدی آکادمیک زبان روسی (فرهنگ زبان
روسی) با نشانه‌ی منسوخ همراه شده است. جالب آن که در هیچ یک از ترجمه‌های
روسی مورد بررسی در این نوشتار در ترجمه‌ی این آیه از این فعل کم‌کاربرد
استفاده نشده است.

۷۸ صحیفه مبین، شماره ۵۰، پاییز و زمستان ۱۳۹۰

«إِذَا جَاءَكَ الْمُتَنَفِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُتَنَفِقِينَ لَكَاذِبُونَ» (المنافقون، ۱).

منافقان چون به نزد تو آیند گویند گواهی می‌دهیم که تو پیامبر خدا هستی؛ و خداوند می‌داند که تو پیامبرش هستی، و خداوند گواهی می‌دهد که منافقان دروغگو هستند.

سابلوکوف

Лицемеры, когда приходят к тебе, говорят: "мы исповедуем, что ты посланник Божий". Бог знает, что ты посланник Его, и Бог даёт ведать, что лицемеры лжецы.

در ترجمه‌ی این آیه تنها سابلوکوف در ترجمه‌ی نَشْهَدُ از فعل ИСПОВЕДОВАТЬ استفاده نموده، حال آن‌که بقیه، حتی پوروخوا، که ترجمه‌ی موزونی از قرآن به دست داده (رک: ترجمه‌ی پوروخوا در زیر)، در ترجمه‌ی این آیه از فعل رایج СВИДЕТЕЛЬСТВОВАТЬ استفاده کرده‌اند. فعل ИСПОВЕДОВАТЬ مطابق تعریف فرهنگ اوزیگوف و شودوا بیشتر به معنای اعتراف کردن در کلیسا به کار برده می‌شود. گویی به نظر سابلوکوف ترجمه‌ی این آیه بدین صورت بوده است: منافقان اعتراف می‌کنند که تو پیامبر خداوندی. این نوع ترجمه شاهده‌ی بر این مدعا است که سابلوکوف ترجمه‌ی قرآن را در فضای فرهنگ مسیحی یا تحت تأثیر این فرهنگ به انجام رسانده. دیگر آن که سابلوکوف در دومین بار هم که در این آیه فعل گواهی دادن (وَاللَّهُ يَشْهَدُ) استفاده شده، به جای فعل رایج СВИДЕТЕЛЬСТВОВАТЬ که همه‌ی مترجمان دیگر به کار برده‌اند، از فعل مرکب ДАТЬ ВЕДАТЬ استفاده نموده که بیشتر معنای آگهی

تاریخچه‌ی ترجمه‌ی قرآن به روسی و مقایسه‌ی کوتاه ترجمه‌های موجود..... ۷۹

دادن را می‌رساند و نه گواهی دادن.

اما با وجود همه‌ی این نکات، آنچه در ترجمه‌ی سابلوکوف بیشتر به چشم می‌آید، به کار نبردن واژه‌های عربی در متن است، از این رو ترجمه‌ی وی برای کسانی که با سنت اسلامی و اصطلاحات آن آشنایی ندارند، به خوبی مفهوم است، نکته‌ی قوتی که به عنوان مثال در ترجمه‌ی محمد نوری عثمانوف که در آن به کرات از واژه‌های عربی استفاده شده، وجود ندارد (رک: ترجمه‌ی عثمانوف در زیر).

۳) ترجمه‌ی کراچکوفسکی (۱۹۶۳م)

ایگناتی یولیانوویچ کراچکوفسکی (۱۸۸۳-۱۹۵۱م) یکی از پایه‌گذاران مکتب عرب شناسی شوروی است. وی که استاد دانشگاه پترسبورگ (از سال ۱۹۲۴م: لنینگراد) بود، بیش از هر کس دیگری هم از ارزش ترجمه‌ی سابلوکوف آگاه بود و هم از این که این ترجمه ترجمه‌ی کاملی به شمار نمی‌رود. وی از سال ۱۹۲۱م که در دانشکده‌ی زبان‌های شرقی به تدریس قرآن پرداخت، کار منظم بر روی متن قرآن را آغاز نمود. البته علاقه‌ی وی به قرآن مدت‌ها پیش آغاز شده بود. به عنوان نمونه توصیف قرآن‌های دست‌نویس که در سال ۱۹۱۶م به موزه‌ی آسیایی روسیه رسیده بود، کار اوست (کراچکوفسکی، بلیایف، ۶).

ویژگی عمده‌ی ترجمه‌ی کراچکوفسکی در آن است که وی به قرآن به شکل یک اثر ادبی بزرگ، نخستین اثر مهم عربی که به نثر نوشته شده، می‌نگرد. او از تفسیرهای قرآن بسیار کم استفاده نموده و کوشیده است تا از درون قرآن و با تکیه بر ویژگی‌های ساختاری، واژگانی و سبک خاص قرآن بر پیچیدگی‌های فهم متن چیره شود. از این رو کراچکوفسکی را می‌توان یکی از نخستین پیشگامان شیوه‌ی «فهم قرآن با قرآن» به شمار آورد. وی همچنین آگاهی از محیط زبانی زمان نزول قرآن را ضروری می‌دانست: شعر جاهلی و نثر ناپخته و ابتدایی عربی و نیز کهن‌ترین روایات اسلامی. اما ترجمه‌ی وی با آن‌که تا سال ۱۹۳۰م به

۸۰ صحیفه مبین، شماره ۵۰، پاییز و زمستان ۱۳۹۰

پایان رسیده بود، و با آن که از سال ۱۹۱۹م در فهرست برنامه‌ی انتشاراتی انتشارات «ادبیات جهان» که پایه‌گذارش ماکسیم گورکی بود، گنجانده شده بود، حتی پس از مرگ کراچکوفسکی در ۱۹۵۱م تا مدت‌ها منتشرنشده باقی ماند. ویراستاران چاپ نخست این اثر (قرآن (۱)) در این باره تنها به گفتن این نکته بسنده کرده‌اند که: «مجموعه‌ای از شرایط مانع از آن شد که کراچکوفسکی به طور کامل کاری را که خود طرحش را ریخته بود، به پایان برساند» (بلیایف، ۱۰). به گفته‌ی همین ویراستاران کراچکوفسکی تا واپسین روزهای زندگی کار بر روی ترجمه‌ی خود را با افزودن توضیحات ادامه می‌داد و بر تصحیحات و یادداشت‌های خود می‌افزود (همانجا).

هرچند پیوتر گریازنیویچ، یکی از دو ویراستار ترجمه‌ی کراچکوفسکی، در مقدمه‌ی چاپ دوم آن (قرآن (۲)) می‌نویسد که انتشار چاپ نخست این ترجمه: «باعث ناامیدی گسترده‌ای در میان خوانندگان شد» (گریازنیویچ، ۴) و محمد نوری عثمانوف، دیگر مترجم قرآن به روسی، ترجمه‌ی کراچکوفسکی را به طور کامل هماهنگ با جو کَلّی «دوران رکود»^۱ می‌داند (عثمانوف، مقدمه)، اما اکنون و پس از گذشت چندین دهه علاقه‌مندان ترجمه‌های روسی قرآن با احترام خاصی به ترجمه‌ی کراچکوفسکی می‌نگرند و آن را پایه‌گذار شیوه‌ای علمی و نوین در ترجمه‌ی قرآن به روسی می‌دانند (به عنوان نمونه، رک: کولژانووا؛ رضوان، (۱) ۴۴۳). برخی حتی هنوز این ترجمه را نزدیک‌ترین ترجمه به متن قرآن می‌دانند (شریفوف). البته در این ترجمه اغلاط یا ترجمه‌های سطحی‌ای نیز مشاهده می‌شود که برخی آن را (به احتمال) نتیجه‌ی تصحیحات ناشیانه‌ی شاگردان او می‌دانند که

۱. منظور نیمه‌ی دوم دوران زمامداری لئونید برژنف در اتحاد شوروی (۱۹۶۴-۱۹۸۲م) و عمدتاً دهه‌ی هفتاد میلادی است.

تاریخچه‌ی ترجمه‌ی قرآن به روسی و مقایسه‌ی کوتاه ترجمه‌های موجود..... ۸۱

متن را برای چاپ آماده نمودند (آستم). مانند نمونه‌ی زیر:

«... وَأَتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ...» (النساء، ۱).

و از خداوند که به نام او پیمان می‌بندید [یا سوگند می‌دهید]، همچنین از گسستن پیوند خویشاوندان پروا کنید.

ترجمه‌ی کراچکوفسکی

И бойтесь Аллаха, которым вы друг друга упрашиваете,
и родственных связей.

و بترسید از الله، که از یکدیگر به [نام] او تمنا می‌کنید و نیز از پیوندهای
خویشاوندی [بترسید].

در واقع در ترجمه‌ی این آیه کراچکوفسکی (یا به گمانِ الدار آستم،
گریازنیویچ و بلیایف که ترجمه‌ی او را منتشر نمودند) فعل اتَّقُوا را پس از کلمه‌ی
الله به الأرحام نیز تسری داده که تحریف بزرگی است، گویا در قرآن مؤمنان از
پیوندها و رفت و آمدهای خویشاوندی برحذر داشته شده‌اند.

ترجمه‌ی کراچکوفسکی را بیشتر می‌توان یک ترجمه‌ی تحت اللفظی به شمار
آورد که اتفاقاً به همین دلیل در ترجمه‌های بعدی قرآن به روسی بسیار مورد
رجوع بوده است. عثمانوف به «استفاده‌ی گسترده از یادداشت‌ها و توضیحات
کراچکوفسکی» در ترجمه‌ی خود اذعان نموده (عثمانوف، مقدمه) و شوموفسکی،
مترجم قرآن به نظم روسی (رک: ادامه مقاله)، با همه‌ی انتقادی که بر ترجمه‌ی
کراچکوفسکی دارد، می‌گوید هنگام ترجمه‌ی قرآن «روی میز کارم در سمت چپ
متن عربی قرآن قرار داشت و در سمت راست ترجمه‌ی کراچکوفسکی».

ترجمه‌ی پوروخووا (۱۹۹۱م)

۸۲ صحیفه مبین، شماره ۵۰، پاییز و زمستان ۱۳۹۰

ترجمه‌ی پوروخووا نخستین ترجمه‌ی منظوم قرآن به روسی است که در عین حال مستقیماً از عربی انجام گرفته است. به همین دلیل و نیز به دلیل سرگذشت جالب این زن روس که اسلام آورده، ترجمه‌ی وی شهرت بسیاری یافته است. والریا میخائیلوونا پوروخووا از مادری با تبار نیمه آلمانی و در اردوگاه تبعیدیان به دنیا آمد. سال تولد او در وبگاه شخصی‌اش ذکر نشده است. پدرش، میخائیل، پیش از تولد او در جریان سرکوب‌های استالینی اعدام شده بود. وی در سال ۱۹۷۵م به ازدواج یک سوری‌ای به نام محمد سعید الرشد درآمد. در سال ۱۹۸۵م همراه شوهرش به دمشق رفت، اسلام آورد و نام «ایمان» را برای خود برگزید. از همین سال به ترجمه‌ی قرآن می‌پردازد که تا سال ۱۹۹۱م به درازا می‌کشد. ترجمه را که زیر نظر شوهرش و برخی دیگر از متخصصان عرب انجام داده بوده، برای بررسی به علمای جامع الأزهر می‌سپارد که شش سال را صرف تجزیه و تحلیل متن آن می‌کنند و نهایتاً در ۲۲ مارس ۱۹۹۷م آن را مورد تأیید قرار می‌دهند (پوروخووا، وبگاه شخصی). ترجمه‌ی پوروخووا هر چند به زبان امروز روسی است، اما وی برای این ترجمه زبان ادبی فرهیخته‌ای را به کار برده که ریشه در «شعر شورانگیز کلاسیک روسی» دارد (کولژانوا). این ترجمه تا کنون به چاپ دهم نیز رسیده است (قرآن (۵)). طبیعی است که مترجم قرآن به روسی ناگزیر است در لابه‌لای ترجمه‌ی خود افزوده‌هایی بیاورد تا متن برای خواننده‌ای که کمتر در فضای یک جامعه‌ی اسلامی بوده، مفهوم‌تر شود. پوروخووا در ترجمه‌ی خود این افزوده‌ها را نیز آورده، اما بنا به ضرورت قالب موزون ترجمه‌ی خود این افزوده‌ها را (در مقایسه با ترجمه‌ی منظوم شومفسکی؛ ر.ک: ادامه مقاله) به حداقل رسانده و توضیحات بیشتر را به زبانی روشن و بی‌تکلف‌تر در پایان ترجمه‌ی خود گنجانده است. مانند نمونه‌ی زیر:

«مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا فَأْتِ بِآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِیْنَ» (الشعراء، ۱۵۴).

تاریخچه‌ی ترجمه‌ی قرآن به روسی و مقایسه‌ی کوتاه ترجمه‌های موجود..... ۸۳

تو جز بشری همانند ما نیستی؛ اگر راست می‌گویی معجزه‌ای بیاور.

Всего лишь человек ты — нам сравни,

И если говоришь ты правду,

Представь знамение (Владыки твоего)¹⁵⁵².

در ترجمه‌ی این آیه پوروخووا کلمه‌ی «آیه» را به معنای واژگانی آن، знамение یعنی «نشانه»، «نماد» ترجمه نموده که از واژه‌های فرهیخته یا سبک بالای زبان روسی امروز است. از این رو به ناگزیر در کمانک عبارت «از خداوندگارت» را افزوده تا منظور از «نشانه» روشن گردد: «نشانه ای بیاور (از خداوندگارت)». اما با شماره‌ی ارجاع داخلی توجه خواننده را به توضیحات پایان ترجمه نیز جلب می‌کند که در آن‌جا باز مفهوم آیه را توضیح می‌دهد. شمار این دست توضیحات در ترجمه‌ی پوروخووا به ۲۳۳۶ عدد می‌رسد. منظوم بودن این ترجمه انتقاداتی را برانگیخت که شاید مفاهیم به ضرورت وزن و آهنگ در ترجمه بعضاً دگرگون شده باشند، اما تأیید دانشگاه الأزهر این انتقادات را کمرنگ نمود. از یاد نیز نباید برد که ترجمه‌ی پوروخووا نخستین ترجمه‌ی قرآن به روسی است که توسط یک مسلمان انجام گرفته است، اما مسلمانی که، به گفته‌ی استانیسلاف پروزاروف، یکی از منتقدان این ترجمه، تقریباً در نیمه‌ی عمرش اسلام آورده و پرورده‌ی یک محیط غیراسلامی نیز بوده است، نکاتی که می‌تواند در ترجمه‌ی او اثرات منفی گذاشته باشد (استوپینا).

۴) ترجمه‌ی شوموفسکی (۱۹۹۵م)

این ترجمه که همانند ترجمه‌ی پوروخووا، به نظم روسی است، یکی از دو ترجمه‌ی قرآن پس از فروپاشی شوروی است که توسط فردی غیرمسلمان انجام گرفته است. ظاهراً به دلیل همین رواج ترجمه‌های قرآن از مترجمان مسلمان بوده که شوموفسکی در آغاز ترجمه‌اش تأییدیه‌ی طلعت تاج‌الدین، رئیس اداره‌ی

۸۴ صحیفه مبین، شماره ۵۰، پاییز و زمستان ۱۳۹۰

روحانی مرکزی مسلمانان روسیه و جمهوری‌های اروپایی شوروی سابق در دهه‌ی ۹۰ میلادی، را درج نموده (قرآن کتاب مقدس مسلمانان، 1) تا ظاهراً خیال مسلمانان را از درستی ترجمه‌اش مطمئن سازد. تئودور آداموویچ شوموفسکی (۱۹۱۳ - ۲۰۱۲م) در اوکراین و در یک خانواده‌ی اصالتاً لهستانی به دنیا آمد. در سال‌های جنگ نخست جهانی خانواده‌ی وی به شماخی، مرکز خان‌نشین شیروان (بخشی از جمهوری آذربایجان کنونی) مهاجرت کردند. ظاهراً در همان سال‌ها با خط و زبان عربی که در مسجدها و مزارهای شماخی به آن‌ها برمی‌خورد، آشنا شد. وی از شاگردان کراچکوفسکی در دانشکده‌ی شرقی دانشگاه لنینگراد بود. دو دوره، در سال‌های ۱۹۳۸-۱۹۴۶م و ۱۹۴۸-۱۹۵۶م به دلیل شک و تردیدهایی که از نظر سیاسی نسبت به او وجود داشت، به اردوگاه‌های محکومان سیاسی فرستاده شد. ترجمه‌ی قرآن به نظم روسی را در دوران بازنشستگی‌اش آغاز نمود. این نکته که وی شاگرد کراچکوفسکی بوده است، به او این امکان را داده تا با تکیه بر تجربه‌ی استاد خود و درس گرفتن از انتقادهایی که بر ترجمه‌ی کراچکوفسکی وارد شده است^۱، در ترجمه‌ی خود از یک سو بر سنت کلاسیک خاورشناسی روسی تکیه کند و از سوی دیگر از تفسیرهای مورد پذیرش جامعه‌ی مسلمانان بهره ببرد؛ و این نکته‌ی اخیر به ویژه در خاورشناسی شوروی چندان مورد پذیرش نبوده است^۲. از ویژگی‌های ترجمه‌ی او پرهیز از به کار بردن گونه‌ی عربی اسم‌های خاص است، مانند به کار بردن واژه‌ی روسی Bog (خدا) به جای Allakh «الله»، Avraam به جای Ibragim (ابراهیم) و مانند این‌ها که به منظور مفهوم‌تر ساختن متن برای خواننده‌ی روس‌زبان بوده است. با مقایسه‌ی

۱. خود او در مصاحبه‌ای می‌گوید در ترجمه‌ی کراچکوفسکی حدود پانصد اشتباه یافته است.

۲. به (عنوان نمونه رک: بلیایف، ۵) که در آن‌جا این دو یکی از جدی‌ترین کاستی‌های ترجمه‌ی سابلوکوف و باگوسلافسکی و نیز ترجمه‌های انجام گرفته در اروپای غربی را «پیروی منظم از تفسیرهای مفسران مسلمان» می‌داند.

تاریخچه‌ی ترجمه‌ی قرآن به روسی و مقایسه‌ی کوتاه ترجمه‌های موجود..... ۸۵

ترجمه‌ی آیه‌ی زیر که دو اسم خاص در آن به کار رفته، تفاوت ترجمه‌ی شوموفسکی با عثمانوف که اسم‌های خاص را با تلفظ اسلامی آن‌ها آورده، بیشتر به چشم می‌خورد:

«وَفِي مُوسَىٰ إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ» (الذاریات، ۳۸)

«و در مورد موسی، آن‌گاه که او را با حجّتی آشکار به سوی فرعون فرستادیم».

ترجمه‌ی شوموفسکی:

О Моисее: к фараону был на заре седых времён

Веленьем Господа отправлен с увещеваньем ясным он.

ترجمه‌ی عثمانوف:

[Мы оставили знамение] в сказании о Мусе, когда Мы отправили его к Фир'ауну с явным доводом.

دو کلمه‌ی برجسته شده در متن روسی به ترتیب «موسی» و «فرعون» هستند که در ترجمه‌ی شوموفسکی به صورت Moisei و Faraon آمده که تلفظ این دو نام را نزد روس زبان‌ها نشان می‌دهد و در ترجمه‌ی عثمانوف به صورت Musa و Fir'aun که تلفظ عربی و اسلامی این دو نام است.

دیگر ویژگی ترجمه‌ی شوموفسکی آن است که در آن حتی برای کسی که روسی نمی‌داند، وزن به روشنی حس می‌شود. برای مقایسه، آوانویسی تقریبی سه آیه‌ی نخست سوره‌ی حمد را با ترجمه‌ی شوموفسکی در زیر می‌آوریم (نشانه‌ی «'» هجای تکیه بر (stressed syllable) را نشان می‌دهد):

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ = به نام خداوند بخشنده‌ی مهربان

Vo I'mya Go'spoda, chio se'trse milose'rdna

Chey mi'losti khoti'm, o neypro'sya use'rdna

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ = سپاس خداوند را که پروردگار جهانیان
است.

Khvala' yem'u, vlasti'telyu miro'f

Nad bytiy'm prostyo'rshemu pokro'f

اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ = آن بخشنده‌ی مهربان

Tamu', chyo k tvarya'm se'rtse milose'rdna

Chey mi'losti khoti'm, o ney pro'sya use'rdna

همان‌گونه که دیده می‌شود، شوموفسکی برای ایجاد وزن و ریتم افزوده‌های بسیاری در ترجمه‌ی خود وارد نموده که پذیرفتن آن‌ها شاید با تردید همراه باشد. ترجمه‌ی دقیق آنچه در متن روسی این آیات آمده، موضوع را روشن‌تر می‌سازد:

به نام خداوندی که قلب او مهربان است

لطف او را می‌خواهیم، آن را پیگیرانه می‌طلبیم.

ستایش بر او، فرمانروای جهان‌ها

که ظلّ حمایت او بر هستی گسترانیده شده.

(ستایش بر او) که قلب او بر آفریده‌هایش مهربان است

لطف او را می‌خواهیم، آن را پیگیرانه می‌طلبیم.

در آیه‌ای نیز که بالاتر آمد، ترجمه‌ی دقیق متن روسی بدین گونه است: «و در باب موسی، در آغاز سپیده‌گاهان به خواست خداوند با اندرزی آشکار به سوی فرعون فرستاده شد». افزوده‌ها و تفاوت‌های این ترجمه با متن اصلی در مقایسه با ترجمه‌ی فارسی آیه به روشنی پیداست. اما به هر رو، ترجمه‌ی منظوم شوموفسکی تاکنون برای بار پنجم نیز منتشر شده که بار آخر به صورت کتاب

تاریخچه‌ی ترجمه‌ی قرآن به روسی و مقایسه‌ی کوتاه ترجمه‌های موجود..... ۸۷

گویا (صوتی) و با حجمی برابر ۲۳ ساعت و ۱۳ دقیقه بوده است (رک: قرآن کریم)، نکته‌ای که نشان‌دهنده‌ی موفقیت شوموفسکی، دست کم در جنبه‌ی هنری ترجمه‌ی وی، است.

۵) ترجمه‌ی عثمانوف (۱۹۹۵م)

محمد نوری عثمانوف، متولد ۱۹۲۴م و اهل داغستان، در اصل یک ایران‌شناس است. در دوران شوروی آثار گوناگونی درباره‌ی ادبیات فارسی به چاپ رسانده است.^۱ ترجمه‌ی وی، در مقایسه با دیگر ترجمه‌های روسی قرآن، مورد وثوق شمار بیشتری از پژوهش‌گران است. چرا که در ترجمه‌ی قرآن هم آراء خاورشناسان روس را در نظر داشته و هم از متون تفسیری گوناگون بهره گرفته است. او تنها مترجم قرآن به روسی است که می‌گوید در ترجمه‌ی خود، جدا از ترجمه‌های موجود در زبان‌های اروپایی، از ترجمه‌ی فارسی قرآن نیز استفاده نموده است (عثمانوف، بی تا، مقدمه). شاید از این روست که استانیسلاف پروزاروف، استاد خاورشناسی فرهنگستان علوم روسیه، ترجمه‌ی عثمانوف را در چاپ دوم آن ترجمه‌ای تحت تأثیر تفسیرهای فارسی سده‌های ۱۰ تا ۱۲م (۴ تا ۶ ق) می‌داند (استوپینا). در این ترجمه از دو تفسیر شیعی (مجمع‌البیان طبرسی و روح الجنان و روح الجنان ابوالفتح رازی) نیز استفاده شده (عثمانوف، مقدمه) که گمان نمی‌رود دیگر مترجمان قرآن به روسی از آن‌ها استفاده کرده باشند. عثمانوف در مقدمه‌ی ترجمه‌ی خود که تاریخ ۱۹۹۲م را دارد می‌نویسد: «هدف مترجم عبارت بوده است از... نزدیک نمودن آن [متن ترجمه] به فهم خواننده‌ی غیرعرب‌زبان» (عثمانوف، مقدمه). اما این هدف او ظاهراً با شیوه‌ای که در کاربرد واژه‌های عربی در ترجمه‌ی خود داشته، چندان محقق نشده است. نگاهی به چند نمونه این نکته را

۱. مشخصات کلبشاختی برخی از آثار محمد نوری عثمانوف درباره‌ی ادبیات فارسی در وبگاه کلبخانه‌ی ملی به نشانی www.nlai.ir در دسترس است.

۸۸ صحیفه مبین، شماره ۵۰، پاییز و زمستان ۱۳۹۰

بهتر نشان می‌دهد. نمونه‌ی نخست همان آیه‌ی ۱ سوره‌ی منافقون است که در معرفی ترجمه‌ی سابلوکوف ذکر شد:

«إِذَا جَاءَكَ الْمُتَنَفِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُتَنَفِقِينَ لَكَذِبُونَ» (المنافقون، ۱)

منافقان چون به نزد تو آیند گویند گواهی می‌دهیم که تو پیامبر خدا هستی؛ و خداوند می‌داند که تو پیامبرش هستی، و خداوند گواهی می‌دهد که منافقان دروغگو هستند.

ترجمه‌ی عثمانوف

Когда мунафики приходят к тебе, они говорят:

"Свидетельствуем, что ты истинно - посланник Аллаха".

Аллах знает, что ты - Его посланник, и Аллах свидетельствует, что мунафики - лжецы.

دو کلمه‌ی مشخص‌شده حرف‌نویسی واژه‌ی «منافق» هستند که در ترجمه‌های روسی قرآن تنها در ترجمه‌ی عثمانوف دیده می‌شود. وی بر خلاف دیگر مترجمان، این کلمه را به کلمه‌ی روسی лицемеры به معنای دورویان ترجمه نموده است. حتی در بخش توضیحات نیز عثمانوف تنها به ذکر این نکته بسنده نموده که «کراچکوفسکی توضیح می‌دهد که این سوره به زمان غزوه‌ی بنی مصطلق مربوط است و توضیح آن که عبدالله ابن اُبی سرکرده‌ی منافقان بوده است» (قرآن، بی تا، ۵۴۵). بدین ترتیب کلمه‌ی «منافق» و معنای آن برای خواننده‌ی روس‌زبان در پرده‌ی ابهام باقی می‌ماند.

نمونه‌ی بعدی از سوره‌ی بقره است:

«الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ» (البقره، ۳).

همان کسانی که به غیب ایمان دارند و نماز را برپا می‌دارند و از آنچه

تاریخچه‌ی ترجمه‌ی قرآن به روسی و مقایسه‌ی کوتاه ترجمه‌های موجود..... ۸۹

روزشان داده‌ایم، انفاق می‌کنند.

ترجمه‌ی عثمانوف

тех, которые веруют в сокровенное, всегда вершат
 молитвенный обряд салат, раздают милостыню из того,
 что мы определили им в удел.

در این جا نیز عثمانوف بر خلاف دیگر مترجمان قرآن به روسی که واژه‌ی «صلاة» را به МОЛИТВА (سابلوکوف، کراچکوفسکی، پوروخووا)، به همان معنای «نماز و نیایش» ترجمه نموده‌اند، این واژه را به همین صورت با حروف روسی نگاشته است. جالب آن که واژه‌ی فارسی «نماز» به صورت намаз در میان مسلمانان روسیه واژه‌ی بسیار رایجی است، با این حال عثمانوف ترجیح داده از واژه‌ی عربی در این مورد استفاده کند. اما در مورد دیگری که عین واژه‌ی قرآنی را برای اصطلاحی اسلامی به کار نبرده، باز از واژه‌ای غیر روسی، اما رایج در میان مسلمانان، استفاده نموده است؛ مانند:

«وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِن طِبْنَ لَكُمْ عَن شَيْءٍ مِّنْهُنَّ فَاكْلُوهُ هُنَّ مَرِيئًا
 «(النساء، ۴).

«و مهر زنان را به ایشان با خوشدلی بدهید؛ ولی اگر به طیب خاطر خویش، چیزی از آن را به شما بخشیدند، آن را نوشین و گوارا بخورید».

واژه‌ی «صداق» را که در این آیه آمده، سابلوکوف و پس از آن کراچکوفسکی به ВЕНО ترجمه نموده‌اند (در چاپ کراچکوفسکی این واژه به صورت ВИНО آمده که به نظر اشتباه چاپی است؛ زیرا ВИНО به معنای «شراب» است و به هیچ رو با موضوع آیه همخوانی ندارد). این واژه در فرهنگ‌های معاصر روسی دیده نمی‌شود. مطابق آنچه در دائرة المعارف بزرگ شوروی آمده، ВЕНО نخست در متون روسی سده‌های ۱۰-۱۱م به معنای «شیربها» آمده و سپس

۹۰ صحیفه مبین، شماره ۵۰، پاییز و زمستان ۱۳۹۰

با تحوّل نظام خانواده به معنای «جهاز» به کار رفته است (دائرة المعارف بزرگ شوروی، ذیل ВЕНО). عثمانوف در ترجمه‌ی «صداق» مطابق شیوه‌ی خود از واژه‌ی غیر روسی махр «مهر» استفاده کرده که البتّه آن را در بخش توضیحات ترجمه‌ی خود برای خواننده‌ی روس‌زبان شرح داده است (قرآن، بی تا، ۴۳۰). پوروخووا این کلمه را به дар предбрачный برگردانده که به معنای «هدیه‌ی پیش از نکاح» است.

نتیجه آن که ظاهراً عثمانوف در پی رواج دادن واژه‌ها و اصطلاحات اسلامی به همان صورت اوّلیه‌ی خود در متون روسی مربوط به اسلام است. هدفی که با گسترش روزافزون ارتباط مسلمانان روسیه با مسلمانان دیگر کشورها، در آینده‌ای نه چندان دور دست‌یافتنی می‌نماید.

ترجمه‌ی قلی‌یف (۲۰۰۲م)

در سال ۲۰۰۲م ترجمه‌ی روسی دیگری از قرآن منتشر شد که مترجم آن المیر قلی‌یف، متولّد ۱۹۷۵م و اهل جمهوری آذربایجان، است. قلی‌یف فاقد هرگونه تحصیلات تخصصی مربوط به این حوزه است. در واقع او دندانپزشکی است که در معاشرت با دانشجویان فلسطینی و یمنی در سال‌های پایانی حکومت شوروی جذب اسلام می‌شود. عربی را نزد خود می‌آموزد و به ترجمه‌ی جزوه‌های کوچکی درباره‌ی اسلام از عربی به روسی می‌پردازد. در مراوده با کشورهای عربی در ۱۹۹۷م محمد شمر، یک شیخ کویتی، به وی پیشنهاد می‌کند تا تفسیر السّعدی^۱ را ترجمه کند. اما در سال ۲۰۰۲م و با پایان یافتن ترجمه او را برای سخن‌رانی

۱. ابو عبدالله عبدالرحمن بن ناصر السّعدی متولّد ۱۳۰۷ ق در غنّیّه در استان قصیم عربستان و درگذشته به سال ۱۳۷۶ق در همان‌جا. صاحب تفسیری است به نام تفسیر الکَریم الرَّحْمَن فی تفسیر کلام المنان که در ۱۳۴۴ق آن را به پایان رسانده است.

تاریخچه‌ی ترجمه‌ی قرآن به روسی و مقایسه‌ی کوتاه ترجمه‌های موجود..... ۹۱

به عربستان دعوت می‌کنند و در آن‌جا در «مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف» و زیر نظر مدیر این مرکز به نام علی ناصر فقیهی، ترجمه‌ی وی به عنوان نخستین ترجمه‌ی قرآن به روسی از مجموعه‌ی ترجمه‌های منتشرشده توسط مرکز یادشده به چاپ می‌رسد (عطایف). با ملاحظه‌ی ترجمه‌ی قلی‌یف خواننده متوجه می‌شود که با ترجمه‌ی محتاطانه‌ی او به روسی که در آن مترجم تلاش نموده تا حدّ امکان از معادل همان واژه‌های به کار رفته در قرآن استفاده نماید؛ اما این روش به ترجمه‌ی وی شکل ترجمه‌ی تحت‌اللفظی (مانند ترجمه‌ی کراچکوفسکی) نداده است. به عنوان نمونه وی در ترجمه‌ی همان آیه‌ای که کراچکوفسکی در ترجمه‌ی آن با تسری فعل اتقوا به واژه‌ی الأرحام اشتباه بزرگی مرتکب شده است، روش محافظه‌کارانه‌ی خود را به کناری نهاده و در ترجمه به درستی از دو فعل استفاده نموده تا از بدفهمی خواننده‌ی روس‌زبان پیشگیری نماید:

«... وَأَتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ ...» (النساء، ۱).

و از خداوند که به نام او پیمان می‌بندید [یا سوگند می‌دهید]، همچنین از گسستن پیوند خویشاوندان پروا کنید.

ترجمه‌ی قلی‌یف

Бойтесь Аллаха, именем Которого вы просите друг друга, и **бойтесь** разрывать родственные связи.

پترسید از الله که به نام او از یکدیگر [یاری] می‌خواهید و پترسید از گسستن پیوندهای خویشاوندی.

آن‌جا نیز که ترجمه به هیچ رو برای فرد روس‌زبان مفهوم نبوده، باز ترجمه‌ی تحت-اللفظی را آورده، اما در ادامه توضیحی افزوده تا مفهوم برای خواننده روشن گردد، نمونه:

۹۲ صحیفه مبین، شماره ۵۰، پاییز و زمستان ۱۳۹۰

«وَأَلْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ» (القیامة، ۲۹).

«و هنگامه بالا گیرد».

ترجمه‌ی قلی‌یف

Голень сойдётся с голенью (тяготы мирской жизни объединятся с тяготами последней жизни или голени человека будут сложены вместе в саване),

ساق با ساق رو به رو خواهد شد (رنج‌های زندگی این جهانی با رنج‌های زندگی آن جهان یکی خواهند شد یا ساق‌های انسان هردو در کفن پیچیده خواهند شد).

هر چند باید پذیرفت که دست کم در این مورد خاص (که تقریباً همه‌ی دیگر ترجمه‌های روسی قرآن تنها به ترجمه‌ی تحت‌اللفظی آن بسنده نموده‌اند) آوردن ترجمه‌ی تحت‌اللفظی هیچ کمکی به فهم معنا نمی‌کند. مقایسه کنید با ترجمه‌ی کاملاً مفهوم عثمانوف که با تکیه بر تفسیر طبری آیه را چنین ترجمه نموده:

ترجمه‌ی عثمانوف

что сойдутся [земные и потусторонние] муки.

که رو به رو خواهند شد رنج‌ها [ی این جهانی و آن جهانی].

عثمانوف در بخش توضیحات آورده که در متن اصلی یک اصطلاح به کار رفته و ترجمه‌ی تحت‌اللفظی آن را نیز ذکر نموده است (عثمانوف، ۵۵۳).

۶ ترجمه‌ی ابو‌عادل (۲۰۰۸م)

درباره‌ی این مترجم تنها می‌دانیم که وی اهل تاتارستان روسیه است و در همان‌جا نیز در شهر نابرژنیه چلنی زندگی می‌کند. در وبگاه شخصی خود از تاریخ تولد و نیز نام واقعی‌اش چیزی نمی‌گوید، نکته‌ای که در فضای مجازی مسلمانان روسیه هم مورد انتقاد قرار گرفته است (به عنوان نمونه رک: نظرات گذاشته شده در نشانی زیر:

تاریخچه‌ی ترجمه‌ی قرآن به روسی و مقایسه‌ی کوتاه ترجمه‌های موجود..... ۹۳

[http://www.whyislam.ru/index/koran-na-russkom-yazyke-](http://www.whyislam.ru/index/koran-na-russkom-yazyke-abu-adel.htm)

abu-adel.htm) می‌نویسد که «پیش از گرویدن به اسلام» به ترجمه از زبان انگلیسی می‌پرداخته، در سال ۱۹۹۸م اسلام آورده و از همان سال شروع به آموختن قرآن و زبان عربی نموده، اما پیش از آن دو بار ترجمه‌ی کراچکوفسکی از قرآن را خوانده، کتابی ۴۰۰ صفحه‌ای در آموزش زبان عربی دارد، چندین جزوه در تبلیغ اسلام منتشر نموده، ازدواج کرده و شش فرزند دارد (ابوعادل، وبگاه شخصی). به ترجمه‌ی خود که تمام متن آن را در وبگاه شخصی‌اش نیز قرار داده، چنین عنوانی داده است: «ترجمه‌ی مفهوم آیات و تفسیر کوتاه آن‌ها». پایه‌ی ترجمه و تفسیر خود را *التفسیر المیسّر* می‌داند که زیر نظر عبدالله ابن عبدالمحسن التّرکی تألیف شده است (ابوعادل). اما از آن‌جا که این تفسیر تنها جزء سی‌ام (عمّ جزء) را در برمی‌گیرد، به تفسیرهای دیگری مانند *تفسیر الشوقانی* و *ابوبکرالجزائری* نیز رجوع نموده است. در این ترجمه، همان‌گونه که از عنوان آن پیداست، ترجمه و تفسیر در هم آمیخته، اما از ارجاعات و پانویس‌های مکرر در آن نشانی نیست. از این رو آن را می‌توان ترجمه‌ی خوشخوانی دانست که بدون قطع جریان خواندن متن، خواننده را هم با معانی کلمات و هم تا حدودی با مفهوم و معنای درونی آیات آشنا می‌سازد. البته برای راهنمایی خواننده که کدام کلمات از خود قرآن هستند و کدام افزوده‌های وی، از کمانک و قلاب استفاده نموده است. کمانک را برای آن دسته از واژه‌ها به کار می‌برد که هرچند در آیه نیامده‌اند، اما از متن به دست می‌آیند، و قلاب را برای افزودن تفسیر در موضعی که تفسیر را لازم دانسته، به کار برده است؛ به عنوان نمونه آیه‌ی یکم سوره‌ی حمد را وی

۱. ابوعادل در پاسخ به ایمیل نگارنده که خواستار معرفی کامل خود و نیز ذکر دقیق مشخصات کتابشناختی ترجمه‌اش شده بود، تنها متنی را که در وبگاه شخصی خود گذارده، ارسال نمود، خود را این بار «النور عبدالله» نامید و از چاپ دوم ترجمه‌اش در سال ۲۰۱۲م با شمارگان ۱۲۰۰۰ نسخه خبر داد.

۹۴ صحیفه مبین، شماره ۵۰، پاییز و زمستان ۱۳۹۰

این چنین ترجمه و تفسیر نموده است:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ: سپاس خداوند را که پروردگار جهانیان است.

ترجمه و تفسیر ابوعادل

(Вся) хвала – (лишь одному) Аллаху, Господу миров

[Господу всех творений]

(همه‌ی) حمد (تنها از آن) خدا است، خداوند جهان‌ها [خداوند همه‌ی آفریده‌ها]

دیگر ترجمه‌ها و مقایسه‌ی کلی

جدا از آنچه آمد، در سال‌های اخیر ترجمه‌های دیگری نیز به زبان روسی انجام شده که از آن میان می‌توان به *المنتخب فی تفسیر قرآن الکریم* (۲۰۰۰م) که در الأزهر مصر و زیر نظر وزارت اوقاف این کشور انجام شده، اما مترجم یا مترجمان آن نام برده نشده‌اند، ترجمه‌ی بتسی یا کولی یونا شیدفر (۲۰۰۳م) و ترجمه‌ی اورال شریفوف و رئیسه شریفووا (۲۰۰۹م) که آخرین ترجمه‌ی قرآن به روسی است و از سوی مؤسسه‌ی خاورشناسی فرهنگستان علوم روسیه منتشر شده است، اشاره نمود. ترجمه‌های انجام شده در دوران پساشوروی را در کل می‌توان به دو دسته تقسیم نمود: الف) ترجمه‌هایی که داعیه‌ی انتقال مفاهیم عمیق قرآن و اسلام را دارند (ترجمه‌های پوروخووا، قلی‌یف، ابوعادل، المنتخب) و ترجمه‌هایی که مترجمان آن‌ها بیشتر دغدغه‌ی صحت انتقال متن در چهارچوب اصول فقه‌اللغة را داشته‌اند (عثمانوف، شیدفر، شریفوف). در این میان ترجمه‌ی منظوم شوموفسکی بیشتر طبع‌آزمایی مترجم در به نظم کشیدن متن قرآن بوده است؛ اما ترجمه‌ی عثمانوف را، با توجه به پیشینه‌ی پربار وی در خاورشناسی، می‌توان ترجمه‌ای دانست که تا حدودی دارای هر دو جنبه‌ی یاد شده است.

تاریخچه‌ی ترجمه‌ی قرآن به روسی و مقایسه‌ی کوتاه ترجمه‌های موجود..... ۹۵

بررسی ترجمه‌های روسی قرآن در زبان فارسی

در یکی دو دهه‌ی اخیر مقالاتی در زمینه‌ی ترجمه‌های روسی قرآن در ایران به چاپ رسیده است که از جنبه‌های گوناگون به این موضوع پرداخته‌اند. برخی از آن‌ها صرفاً ترجمه‌ی مقدمه‌ی چاپ نخست ترجمه‌ی کراچکوفسکی هستند (به عنوان نمونه، رک: بلایف، ۷۸-۸۱)، اما برخی دیگر بررسی بنیادینی در ترجمه‌های روسی قرآن انجام داده‌اند، مانند مقاله‌ی عمادالدین حاتم که هرچند عنوان آن «ترجمه‌ی قرآن کریم به زبان روسی از سابلوکوف تا پوروخووا» است، اما بخش عمده‌ای از آن به انتقاد تند نویسنده از ترجمه‌ی پوروخووا اختصاص یافته که در ادامه‌ی آن حتی اصالت این ترجمه مورد شک قرار گرفته است (رک: حاتم). در این میان مقاله‌ی دکتر احمد پاکتچی نسبت به زمان انتشار خود (سال ۱۳۷۷) مقاله‌ی مبسوط و پراطلاعی است که بی‌شک بر دانسته‌های جامعه‌ی ایرانی درباره‌ی ترجمه‌های روسی قرآن افزوده است (رک: پاکتچی، ۷۶-۱۰۲). اما سه نکته در مقاله‌ی یادشده ذکر گردیده که به نظر نگارنده نیازمند توضیح و تصحیح‌اند. یکم این که گویا ترجمه‌ی باگوسلافسکی (در مقاله‌ی مورد بحث: بوگوسلاوسکی) «هرگز از صورت دست‌نوشته خارج نشد» (پاکتچی، ۳). همان‌گونه که پیشتر ذکر شد، این ترجمه در سال ۱۹۹۵م و با هزینه‌ی شخصی یفیم آناتولیویچ رضوان همکاری آ. ن. ویرائوخ در سن پترزبورگ منتشر شده است (رک: قرآن (۲)).

دوم آن که در مقاله‌ی یادشده از دو ترجمه‌ی روسی قرآن سخن رفته است که با وجود جستجوهای فراوان، نگارنده هیچ اثری از آن‌ها نیافت. نخستین آن‌ها ترجمه‌ی کاملی از قرآن دانسته شده که گویا کریمسکی، خاورشناس اوکراینی آن را انجام داده و در سال‌های ۱۹۰۲م و ۱۹۰۵م منتشر شده است. جدا از آن که در هیچ منبع روسی ذکری از این ترجمه نرفته است (در مقاله در مورد این ترجمه به *World bibliography* استناد شده است) در کتاب زندگی و آثار کریمسکی

۹۶ صحیفه مبین، شماره ۵۰، پاییز و زمستان ۱۳۹۰

(رک: گورنیتسکی) که در سال ۱۹۸۰م منتشر شده و در بخش ایران شناسی و اسلام‌شناسی کتابخانه‌ی ملی نسخه‌ای از آن موجود است، نیز هیچ کجا اشاره‌ای به ترجمه‌ی کامل قرآن توسط کریمسکی نشده است. در فهرست آثار کریمسکی که در پایان کتاب آمده، دو مجموعه از سخن‌رانی‌های او درباره‌ی قرآن ذکر شده که هر دو تنها شامل ترجمه‌ی سوره‌های متأخر (مدنی) و توضیحات وی بوده و همان‌گونه که در مقاله‌ی مورد بحث آمده، یکی در ۱۹۰۲م و دیگری در ۱۹۰۵م در مسکو به چاپ رسیده‌اند. (رک: گورنیتسکی، ۱۷۹-۱۸۰). همچنین در کتابشناسی همراه با زندگی‌نامه‌ی خاورشناسان شوروی که باز نسخه‌ای از آن در کتابخانه‌ی ملی موجود است، در بخش مربوط به کریمسکی کوچک‌ترین اشاره‌ای به ترجمه‌ی کاملی از قرآن که توسط وی به انجام رسیده باشد، دیده نمی‌شود (رک: میلی‌باند، ۲۸۶). از این رو وجود چنین ترجمه‌ای را فعلاً نمی‌توان پذیرفت.

ترجمه‌ی دیگر متعلق به باروفکوف (در مقاله: بوروکوف) دانسته شده که گویا در همان سال انتشار چاپ نخست ترجمه‌ی کراچکوفسکی (۱۹۶۳م) «توسط انتشارات ادبیات مشرق (۴) در مسکو منتشر شد که در عرض کار کراچکوفسکی با استقبال چندانی مواجه نگردید» (پاکتچی، ۸۲). برای تأیید این مطلب نیز در مقاله تنها به World bibliography استناد شده است. اما آلکساندر کانستانینوویچ باروفکوف که در مقاله یکی از مترجمان کل قرآن به روسی معرفی شده، یک ترک‌شناس بوده که تنها به تاریخ و ساخت زبان‌های ترکی می‌پرداخته است. عنوان کتابی هم که از او در ۱۹۶۳م منتشر شده: «واژگان یک تفسیر آسیای میانه ای [ماوراء النهری] از سده‌های ۱۲-۱۳» است، تفسیری از برخی سوره‌های قرآن که در منطقه‌ی قرشی ازبکستان یافت شده و دربردارنده‌ی ترجمه‌ی واژه به واژه به نوعی زبان ترکی است که باروفکوف آن را به دوره‌ی قراخانیان (اواخر سده‌ی ۴ق) منسوب می‌داند (باروفکوف، ۸).

تاریخچه‌ی ترجمه‌ی قرآن به روسی و مقایسه‌ی کوتاه ترجمه‌های موجود..... ۹۷

جدا از این‌ها، باید دانست که در منابع و فضای مجازی مربوط به مسلمانان روسیه کوچک‌ترین نکته‌ی مربوط به قرآن به سرعت و با گستردگی مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. از این رو بسیار بعید است که ترجمه‌هایی از قرآن به زبان روسی وجود داشته باشد و منابع مسلمانان روسی درباره‌ی آن سکوت کرده باشند. با همه‌ی این‌ها مقاله‌ی یادشده، همان‌گونه که گفته شد، از کامل‌ترین مقالات مربوط به ترجمه‌های قرآن به روسی است.

منابع^۱

علاوه بر قرآن کریم؛

۱. ابو عادل، [وبگاه شخصی]: <<http://www.abu-adel.com/ob-avtore>>
۲. برزگر، ابراهیم، «از ساختار قبیله‌ای به دولت‌سازی»، [گفتگو]. همشهری، ۱۳۹۰/۱۱/۸. [متن در نشانی زیر در دسترس است]: <http://www.hamshahrionline.ir/news-157861.aspx>.
۳. بلایف، و، «تاریخ ترجمه قرآن به زبان روسی»، ترجمه‌ی محمد نایب‌پور. کیهان فرهنگی، سال دوازدهم، شماره‌ی ۲۲، مرداد و شهریور ۱۳۷۴.
۴. بورخوا [پوروخووا]، والریا، «مقدمه» قرآن کریم [روسی]. تهران، ۱۳۸۷ش.
۵. پاکتچی، احمد، «گزارشی کوتاه درباره‌ی ترجمه‌های قرآن کریم به زبان روسی»، ترجمان وحی، سال ۲، شماره‌ی ۳، شهریور ۱۳۷۷ش.
۶. پوروخووا، والریا، [وبگاه شخصی]: <<http://koran-valeria.narod.ru>>
۷. حاتم، عمادالدین، «ترجمه‌ی قرآن کریم به زبان روسی از سابلوکوف تا پوروخووا»، ترجمان وحی، سال دوم، شماره‌ی چهارم، اسفند ۱۳۷۷ش.
۸. قرآن کریم، ترجمه از بهاء‌الدین خرمشاهی، تهران، ۱۳۷۸ش.

۱. در نقل ترجمه‌ی روسی آیات، نگارنده جدا از ترجمه‌های روسی عثمانوف و پوروخووا که در ایران نیز به چاپ رسیده و در دسترس‌اند و نیز هر دو چاپ ۱۹۶۳م و ۱۹۸۶م ترجمه‌ی کراچکوفسکی که در کتابخانه‌ی ملی موجود است، از وبگاه www.falaq.ru/quran و متن برخی ترجمه‌ها که در اینترنت در دسترس می‌باشد، استفاده نموده است.

صحیفه مبین، شماره ۵۰، پاییز و زمستان ۱۳۹۰ ۹۸

9. Абу Адель. "Впервые на русском языке: Коран. Перевод смысла аятов и их краткое толкование Абу Аделя", *Муслим*. №4, 2008. [интервью Рустама Гатауллина с Абу Аделем. текст доступен по адресу]: <<http://www.muslimpress.ru/intervyu/vpervye-na-russkom-yazyke-koran-perevod-smysla-ayatov-i-ix-kratkoe-tolkovanie-abu-adelya.htm>>
10. Астем, дъдар, "Насколько следует доверять переводам Священных Писаний?", *Муслим*. № 6 (6) 14 ноября 2008. 3 [текст доступен по адресу]: <<http://muslimpress.ru/g006.pdf>>
11. Атаев, Теймур, "Путь дъмира Кулиева к Корану и ощущение сладости веры", *Ислам для всех!*. 20.06.2010 [текст доступен по адресу]:<http://islam.com.ua/articles/today/muslim_world/582/>
12. Беляев, В., Грязневич, П. "Предисловие", *Коран*. Перевод и комментарии И. Ю. Крачковского, Москва: Наука, главная редакция восточной литературы, 1963.
13. Богуславский, Д. Н. [Предисловие к переводу Корана], 1871: <http://www.idmedina.ru/books/history_culture/minaret/6/krach.htm>
14. *Большая Советская энциклопедия*. Под ред. А. М. Прохорова. М.: Советская энциклопедия, 1969-1978. [полный текст доступен по адресу]: <<http://bse.sci-lib.com/>>
15. Боровков, А. К. *Лексика среднеазиатского тefсира XII-XIII вв.* Москва: Восточная литература, 1963.
16. Грязневич, П. "Предисловие", *Коран*. Перевод и комментарии И. Ю. Крачковского. 2-ое изд., исправленное. Москва: Наука, главная редакция восточной литературы, 1986.
17. Гурницкий, К.И. *Агафангел Ефимович Крымский*. Москва: Наука, Главная редакция восточной литературы, 1980.
18. Кашталева, К. С. ""Подражания Корану" Пушкина и их

تاریخچه‌ی ترجمه‌ی قرآن به روسی و مقایسه‌ی کوتاه ترجمه‌های موجود..... ۹۹

первоисточник". *ЗКВ*. V, Ленинград: 1930. 180-181.

19. Климович, Л.И. Книга о Коране, его происхождении и мифологии. Москва: Издательство политической литературы, 1986. [текст доступен по адресу]:
<http://royallib.ru/book/klimovich_l/kniga_o_korane_ego_proishogdenii_mifologii.html>
20. *Коран*. (1) Перевод и комментарии И. Ю. Крачковского. Москва: Наука, главная редакция восточной литературы, 1963.
21. *Коран*. (2) Перевод и комментарии И. Ю. Крачковского. 2-ое изд., исправленное. Москва: Наука, главная редакция восточной литературы, 1986.
22. *Коран*. (3) Перевод и комментарии Д. Н. Богуславского. Санкт-Петербург: Издание Е.А. Резвана при участии А.Н. Вейрауха, 1995.
23. *Коран*. (4) Перевод смысла аятов и их краткое толкование Абу Адель. Москва: 2008.
24. *Коран*. (5) Перевод смыслов и комментарии Иман Валерии Пороховой. Москва: РИПОЛ классик, 2010.
25. *Коран. Священная книга мусульман*. Перевод с арабского и вступительная статья Т. Шумовского. Москва: Изд. центр "Терра", 1995. [текст доступен по адресу]:
<<http://www.muslims.ru/public/upload/library/c811ad5fbd2e932515b0bb5cbebdcb45.pdf>>
26. *Крачковский, И. Ю. "Перевод Корана Д. Н. Богуславского", СВ. III, 1945. 293-301.*
27. *Кулжанова, Р. Е. "Священный Коран в русских переводах", Юридическая газета. 19.2.2010 [интервью Диляр Тастемир с Р. Е. Кулжановой. Текст доступен по адресу]:*

۱۰۰ صحیفه مبین، شماره ۵۰، پاییز و زمستان ۱۳۹۰

<http://ug.zanmfedia.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=2378:2010-11-04-05-12-28&catid=278:1&Itemid=46>

28. Милибанд, С. М. *Библиографический словарь советских востоковедов*. Москва: Наука, Главная редакция восточной литературы, 1975.
29. Ожегов, С. И., Шведова, Н. Ю. *Толковый словарь русского языка*. 4-е издание, дополненное. Москва: Дрис, 2005.
30. Османов, М.-Н. О. "От переводчика", *Коран*. Перевод с арабского и комментарий М.-Н.О. Османова. Qum: Ansariyan Publications, [без д.].
31. Прозоров, С. М. "Методологические подходы к переводу Корана на русский язык", *Шигабутдин Марджани: наследие и современность. Материалы международной научной конференции*. Казань: Институт истории АН Татарстана, 2008. 73-76.
32. Резван, Е. А. (1), *Коран и его мир*. СПб.: Петербургское Востоковедение. 2001.
33. Резван, Е.А. (2) "Коран Екатерины". *60 Параллель*. № 4 (27) 2007. [текст доступен по адресу] <<http://www.journal.60parallel.org/ru/journal/2007/25/242>>
34. *Священный Коран*. Перевод: Шумовский Т. А. [аудиокнига]. Исполнитель: Александр Клоквин. Москва: Покидьшев и сыновья, 2009.
35. *Словарь русского языка в четырёх томах*. Издание второе, исправленное и дополненное. Москва: Русский язык, 1981-1984.
36. Ступина, Е., Беккин, Р. "Работа во имя ислама или работа против ислама?", *Независимая газета-Религия*, 22.12.1999 [текст доступен по адресу]: <http://religion.ng.ru/printing/1999-12-22/7_proorcontra.html>

تاریخچه‌ی ترجمه‌ی قرآن به روسی و مقایسه‌ی کوتاه ترجمه‌های موجود..... ۱۰۱

37. Шарипов У. З., Шарипова Р. М. "Предисловие к новому переводу Корана", *Журнал Историческая психология и социология истории*. Том 3, № 1, 2010. 67-82. [текст доступен по адресу]: <<http://www.socionauki.ru/journal/articles/126874/>>
38. Шумовский Т.А. "Под арабским парусом", *Аргументы и факты-Петербург*, 2003.[интервью Е. Голубева с Т. А. Шумовским. текст доступен по адресу]: <http://gazeta.aif.ru/_online/spb/506/05>
39. Юнусова Айлу. "Мешхедская рукопись", *Рисалет-Послание: религиозно-просветительская газета*, September 2010. [текст доступен по адресу]:
<http://www.rslt.ru/files/ru/archive/september10/4_ps.PDF>

